

УДК 342:161.201.3(4+477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.02>

НАЦІОНАЛЬНА, КОНСТИТУЦІЙНА ТА ЄВРОПЕЙСЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ

Козирь Дмитро Валерійович,
orcid.org/0009-0002-2626-6248
аспірант кафедри конституційного
права
(Національний університет
«Одеська юридична академія»,
м. Одеса, Україна)

У статті досліджено зміст національної, конституційної та європейської ідентичності у взаємозв'язку з перспективами її розвитку на доктринальному рівні в правовому секторі України. Стверджується, що важливість дослідження даної проблематики пов'язана зі зростанням ролі процесів інтеграції та глобалізації в сучасному світі, в яких бере активну участь держава.

За результатами дослідження зроблено детальний розгляд змісту поняття «ідентичність», змісту самоінтерпретації, розуміння унікальності та, як наслідок, визнання іншими членами суспільства особливостей, які його складають. Це дало змогу визначити необхідні умови для формування поняття «конституційна ідентичність» та розкрити його зміст у широкому та вузькому розумінні.

Проаналізовано питання «конституційна ідентичність», яке є важливим, тому особливу увагу було приділено незмінним положенням конституції та механізму змін як інструменту захисту основних прав, що має забезпечити стабільність конституційної самобутності держави. Крім того, за змістом статті проаналізовано співвідношення національної та конституційної ідентичностей та встановлено відсутність тотожності зазначених понять. Зазначено, що термін «конституційна ідентичність» вперше використано в практиці Конституційного Суду України, а практичне використання його в Україні має велику перспективу.

Отже, розвиток доктрини національної, конституційної та європейської ідентичності у правовій системі України визначатиме подальший напрямок її дій у разі позитивного вирішення питання щодо членства України в Європейському Союзі та Північноатлантичному альянсі з метою визначення конституційної ідентичності та визначення курсу, щодо подальшої взаємодії та співпраці.

Ключові слова: ідентичність, європейська ідентичність, конституційна ідентичність, національна ідентичність, конституційний лад, конституційні цінності, євроінтеграція.

NATIONAL, CONSTITUTIONAL AND EUROPEAN IDENTITY

Kozyr Dmytro Valeriiovych,
orcid.org/0009-0002-2626-6248
Graduate student of the Department of
Constitutional Law
(National University «Odesa Law
Academy», Odesa, Ukraine)

The article examines the content of national, constitutional and European identity in relation to the prospects of its development at the doctrinal level in the legal sector of Ukraine. It is argued that the importance of the study of this issue is connected with the growing role of the processes of integration and globalization in the modern world, in which the state takes an active part. Based on the results of the research, a detailed review of the content of the concept of «personality», the content of self-interpretation, the understanding of uniqueness and, as a result, recognition by other members of society was made. features that make it up.

This made it possible to determine the necessary conditions for the formation of the concept of «constitutional identity» and to reveal its meaning in a broad and narrow sense. The issue of «constitutional identity», which is very important, was analyzed, therefore special attention was paid to the unchanged provisions of the constitution and the mechanism of changes as a tool for the protection of fundamental rights, which should ensure the stability of the constitutional identity of the state. In addition, according to the content of the article, the relationship between national and constitutional identities was analyzed and the lack of identity of the mentioned concepts was established. It is noted that the term «constitutional identity» was used for the first time in the practice of the Constitutional Court of Ukraine, and its practical use in Ukraine has great prospects.

Therefore, the development of the doctrine of national, constitutional and European identity in the legal system of Ukraine will determine the further direction of its actions in the event of a positive resolution of the issue of Ukraine's membership in the European Union and the North Atlantic Alliance in order to determine the constitutional identity and determine the course for further interaction and cooperation.

Key words: identity, European identity, constitutional identity, national identity, constitutional order, constitutional values, European integration.

Постановка проблеми. Поняття «конституційна ідентичність» застосовують до законів Європейського Союзу та внутрішніх законів окремих держав Європи. Проте активне вивчення цього явища почалося після рішень Європейського суду щодо контр-лімітів, в яких законодавчою основою є поняття конституційної ідентичності.

Взаємодія суб'єктів міжнародної спільноти в сучасному світі, характеризується тим, що вони для досягнення чітко визначених цілей перевагу надають створенню різноманітних типів об'єднань.

Проте, з іншого боку, тенденції інтеграції, глобалізації та гармонізації актуалізують питання виділення тієї чи іншої держави серед інших задля збереження її історично сформованих характеристик та інститутів. Досягнення балансу між інтеграцією та збереженням існуючих цінностей у державі сьогодні є важливим для України, від якого вона не відмовилася навіть під час повномасштабного вторгнення, навпаки, утвердила та рішуче підтримала європейські та євроатлантичні амбіції раніше проголошені та закріплені в Конституції. Зважаючи на відсутність єдиного підходу до розуміння, доцільніше говорити про зміст національної, конституційної та європейської ідентичності.

Аналіз дослідження проблеми. Поняття «ідентичність» використовується в соціології, філософії, психології, логіці та ін. Воно розглядається як предмет досліджень багатьох наук. У спрощеному вигляді ідентичність – це невід’ємна характеристика людини, що виявляється у визнанні своєї унікальності, з одного боку, й відчутті приналежності до певної спільноти, з іншого.

Питань конституційної ідентичності у своїх дослідженнях торкалися такі вітчизняні науковці як: О. Ю. Никорак, М. В. Савчин, Ю. Г. Барабаш, В. П. Колісник, Г. В. Берченко, Т. М. Слінько, В. Ковальчук, О. М. Бориславська, І. В. Звоздецька, Л. І. Летнянчин, М. І. Зіверт, О. В. Щербанюк. Натомість ця доктрина потребує додаткових досліджень, щоб визначити, як вона діє в Україні.

Об’єктом дослідження є відносини, що виникають у сфері національної, конституційної та європейської ідентичності.

Предметом дослідження є національна, конституційна та європейська ідентичність.

Мета статті – дослідити особливості національної, конституційної та європейської ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Нині в юридичних науках все більше уваги приділяється появі поняття «конституційна ідентичність» у зв’язку з посиленням процесів глобалізації та інтеграції в останні десятиліття. В основу його розробки було покладено концепцію конституційної ідентичності, яку Федеральний Конституційний суд Німеччини назвав «Лісабонським рішенням» з точки зору вивчення співвідношення між правом Європейського Союзу та національним законодавством і впливом нинішньої конституційної системи Німеччини на ідентичність. Адже, як зазначає, О. Ю. Никорак «ультранаціоналістична природа Європейського Союзу іноді може вступати в конфлікт з інтересами держав-членів з одного боку та існуючим регулюванням інституцій Європейського Союзу з іншого. Розвитку цієї доктрини сприяло, серед іншого, застосування надзвичайних законів та їх вторгнення в сфери, які раніше регулювалися лише внутрішнім правом. Скоріше, якщо попередня конституція захищала індивідуальність від політичної діяльності в даній країні, то створення Європейського Союзу як наднаціонального утворення, якому держави добровільно передають частину свого суверенітету, вже є спробою запобігти такому ексцесу» [15, с. 133, 137]. Можна погодитись з тим, що Європейські інституції є прикладом функціонального конституціоналізму, заснованого на численних національних конституційних особливостях. Як емпіричні ідеї та нормативні ідеали, конституціоналізм і демократія стали синонімами державного управління в період європейської інтеграції. А посилення політизації європейського управління призвело до партійно-політичної поляризації, що створює зв’язок між двома вимірами дискусії: дискурсивним виправданням і партійно-політичним запереченням практики прийняття рішень в ЄС.

На думку М. М. Воронова «... проблему європейського конституціоналізму не можна зводити лише до проблеми політичного механізму» [8, с. 39, 40]. Це один з аспектів більшого питання, а саме, як управляти переходом від національних суспільств, заснованих на цінностях централізації/сегрегації та націоналізму, до багатоетнічного суспільства, заснованого на демократичних практиках, соціальних цінностях та космополітизмі.

В. О. Дядик розглядає поняття конституційної ідентичності в широкому та вузькому розумінні: «... відповідно, конституційна ідентичність у широкому розумінні визначається як сукупність певних принципів, інститутів, цінностей, традицій та особливостей конституційного ладу, нормативно-правова держава, яка представлена в рівнях і відрізняє державу від усіх держав світу та інших суб’єктів міжнародного

права» [11, с. 99]. Такий підхід представлений і М. В. Савчиним, який наголошує, що «... національна конституційна ідентичність – це сукупність базових елементів, серед яких: національна конституційна культура та доктрина; правовий метод прийняття правових рішень; судова система конституційного контролю; інституційний дизайн: горизонталь і вертикаль розподілу влади; вибори та контроль влади» [17, с. 37]. Розвиваючи цей підхід приходимо до висновку, що термін «конституція» як форма ідентифікації не відповідає ні тексту конституції, ні чинним політичним рішенням, що показує багатоаспектність цього поняття.

У вузькому розумінні конституційна ідентичність розглядається, по-перше, через основні положення конституції, які часто є незмінними або можуть бути змінені лише за допомогою складного законодавчого механізму, а по-друге, через судовий розгляд поправок до конституції. З цього приводу Ю. Г. Барабаш використовує «доктрину конституційної ідентичності», тобто відповідність тих чи інших змін відбувається шляхом «внесення змін до конституції» [5, с. 40]. Загалом багато держав захищають свою конституційну ідентичність шляхом встановлення незмінних основних конституційних положень або складної процедури їх зміни.

Важливість такого підходу до розуміння сутності досліджуваної доктрини конституційної ідентичності пояснюється, серед іншого, тим, що дуже доступний і легкий процес внесення змін до основних законів держави призведе до швидкої динаміки правового регулювання, а це може призвести до розмивання кордонів усталених принципів та інститутів і до небезпеки суспільного життя конкретної держави, яка складалася роками та підтверджена практикою, а якщо зміниться, то може втратити історично набуті характеристики. З огляду на це можна зробити висновок, що питання конституційної ідентичності є важливим, якщо є перспектива конституційних змін. Натомість держава не повинна заперечувати необхідність проведення певних реформ, що відповідають вимогам часу, що в цьому контексті може призвести до зміни конституційної ідентичності.

Тому відповідальність за збереження рівноваги в конституційній сфері в кожному окремому випадку лягає передусім на законодавця, який повинен формувати закони держави відповідно до побажань народу, який вони представляють, і вимог часу. А також органами конституційного контролю, які визначають необхідність тих чи інших змін і порядок їх внесення в існуючий конституційний лад. У цьому випадку зміна конституційної ідентичності визначається динамікою та еволюцією суспільних відносин. Прикладом таких змін в Україні є проголошення в Конституції стратегічного напрямку щодо повноправного членства в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, а потім заява про вступ до Європейського Союзу. Тим самим Альянс зміцнив ще одну частину конституційної ідентичності України, яка справді пройшла довгий і важкий шлях. 7 лютого 2019 року Верховна Рада України оголосила напрямок євроінтеграції шляхом внесення змін до Конституції України. Згідно з Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, затвердженою постановою 471 Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року, євроінтеграція є орієнтиром розвитку країни та, відповідно, одним із довгострокових пріоритетів Уряду [1]. На шляху до Європи Програма діяльності Кабінету Міністрів України, на думку О. М. Бориславської, «... поглиблює розуміння українським суспільством європейських цінностей, змісту європейської інтеграції України» [7, с. 54]. Означене сприяє ширшій участі України в програмах та інституціях ЄС, налагоджує тісну урядово-парламентську співпрацю України щодо ЄС відповідно до зобов'язань за законами про асоціацію.

На думку В. Давидюка «... національна, конституційна ідентичність – це сукупність загальнодержавних правових цінностей і особливостей конституційного ладу,

яка водночас об'єднує громадян в одну націю та відрізняє державу від інших держав, міжнародних і регіональних» [10, с. 139]. З даною думкою можна погодитись тому, що у розвитку національної конституційної ідентичності важливу роль відіграє національна сторона, доктрина конституційного патріотизму, основні конституційні цінності та Конституція України як вище джерело ідентичності. Суддя Конституційного Суду Республіки Польща у відставці Мирослав Гранат, у свою чергу, виділяє «... три функції, які виконує конституційна ідентичність, серед яких, насамперед, визначення найважливіших положень у Конституції, тобто визначення «суті» будь-якого фундаментального закону; по-друге, визначення масштабу можливих конституційних змін; по-третє, відіграє своєрідну «наглядову» роль щодо співвідношення національного права та права Європейського Союзу» [9, с. 4]. Таким чином, поняття конституційної ідентичності включає процес самовизнання та процес визначення свого місця в міжнародному співтоваристві, який офіційно виражається на рівні основних і загальних положень конституції конкретної держави, визнання його учасниками та перспектив подальших відносин.

О. І. Табенська наголошує, що «... національно-конституційна ідентичність, марка цивілізації, правовий і соціокультурний центр країни, визначальна основа зовнішньої та внутрішньої політики держави» [18]. Визначальною метою формування національної конституційної ідентичності є усвідомлення спільності долі всіх її учасників, формування в особистості почуття відповідальності за існування та розвиток держави, готовності до захисту своєї свободи та незалежності. Тому, на погляд вченої, «... наявність в Україні власної національної конституційної ідентичності, безсумнівно, означає її визнання як правової держави зі своїми конституційними традиціями» [18]. Змістом національної конституційної ідентичності є ідентифікація особистості з нацією, державою, конституційними цінностями, історією, культурою, державно-правовими інститутами, що є визначальним чинником реалізації та захисту прав та інтересів.

Розвиток доктрини національної, конституційної ідентичності в Україні зумовлений «уже наявними в Конституційному Суді України посиленнями в доктринальних дослідженнях та рішеннях науковців» [10, с. 139]. У контексті конституційної ідентичності як комплексного поняття, на думку М. Гранат, «... саме національна сторона закладає основи і відіграє центральну роль». Як зазначає науковець, «конституційна ідентичність «відкривається» через реконструкцію історичних фактів життя відповідної нації та держави» [9, с. 5]. У розвитку національної конституційної ідентичності значну роль відіграють: національний аспект, доктрина конституційного патріотизму, основоположні конституційні цінності, та Конституція України як вище джерело ідентичності. О. Ю. Никорак з'ясовує, що «... основою національної конституційної ідентичності є уявлення про політичну націю як єдність громадян певної держави, а як зазначається в літературі, конституційна ідентичність безпосередньо пов'язана з національними конституційними традиціями» [2, с. 36]. Отже, конституційна ідентичність є особливою колективною ідентичністю нації, що визначена чи сформована Конституцією. Зважаючи на це, «... у європейській конституційній теорії та практиці незвично використовувати терміни «національна ідентичність» і «конституційна ідентичність» як синоніми» [14, с. 78]. Натомість, справді, аналізована доктрина визначається особливостями конституційного ладу конкретної держави та визначається її народом, але О. Никорак доцільно посилається на польську науковцю Едіту Кшиштофік, констатує, що «... конституційна ідентичність – це вужче поняття, ніж національна ідентичність, оскільки остання є тим, що відрізняє націю від інших народів, вона належить до цінностей та конституційної ідентичності

конституційних досягнень, вираження культури права та політичної думки нації, сформованої нацією, історія нації» [13]. Національна ідентичність становить основу формування та подальшого розвитку конституційної ідентичності, але не є її еквівалентом. Національний компонент поняття конституційної ідентичності доповнюється компонентом вищого рівня, визначеним доктриною конституційного патріотизму. Ця доктрина є результатом підвищення ролі глобальних і надзвичайних утворень у порівнянні з національними державами та надає пріоритет універсальним правовим цінностям і настановам ліберально-демократичної конституції.

Доктрина конституційного патріотизму наголошує на конституційній особистості, щоб уникнути небезпеки виникнення в державі авторитарних і популістських тенденцій. На практиці важливо, що поняття конституційної ідентичності використовується популістами, але в дуже спрощеному та примітивному вигляді. Як зазначав В. Ковальчук, «... конституційна ідентичність, що ґрунтується на національному конституційному патріотизмі, є найефективнішим захистом від концентрації державної влади в одній популістській партії» [13, с. 70–71]. Тобто логічним є висновок про те, що розвиток доктрини конституційної ідентичності та конституційного патріотизму взаємопов'язані і сприяють зміцненню стабільності правових і демократичних державних інститутів, а також запобігають проявам правового нігілізму та громадянської апатії як прояву популізму.

О. М. Бориславська справедливо пікреслює, що «... національна конституційна ідентичність постає у відповідній системі національного конституціоналізму» [7, с. 54]. Нині національна конституція гарантує «захист конституційної особистості в цій системі» [12, с. 112]. Тому конституцію розглядають як одне з джерел формування конституційної особистості, але, щоб уникнути звуження її змісту, слід зазначити, що не єдине. У свою чергу, доктрина конституційної ідентичності допомагає визначити найважливіші, «захищені» положення Основного Закону, які складають так званий «дух» конституції. Питання конституційної ідентичності в цьому контексті виникає з того факту, що національні конституції повинні відповідати певним єдиним стандартам, особливо коли йдеться про захист прав і свобод людини та громадянина. Натомість не існує стандартної форми для встановлення конституційної ідентичності, тобто немає потреби мати первинний закон у формі єдиного кодифікованого акту, прикладом якого є Швеція, Англія, Канада, Ізраїль.

Захист конституційної ідентичності полягає в забезпеченні захисту основних конституційних цінностей, оскільки вони її становлять. Серед них, зокрема, права людини і громадянина та основні свободи, верховенство права, демократія, справедливість, людська гідність, свобода, рівність тощо. М. В. Савчин зазначає, що «... такий зв'язок із цінностями та їх захистом забезпечується співвідношенням парламентського суверенітету та судового конституційного контролю (нагляду), що, на думку вчених, є основним питанням правового захисту конституції» [17, с. 356]. Крім того, в рамках аналізу цінностей, пов'язаних, наприклад, з конституційною ідентичністю, чи можна стверджувати, що ці цінності порушують міжнародне право? Адже тоді, на думку О. Ю. Никорак «... нарешті, конституційна ідентичність вважається показником того, наскільки міжнародні організації, включаючи міжнародні суди, розглядають важливі національні конституційні норми та цінності як частину теорії суддівського самообмеження» [15, с. 135]. Отже, саме базові конституційні цінності формують вектор розвитку конституційної ідентичності як на ідеологічному рівні, так і на рівні правозастосовчої практики.

На погляд О. Ю. Никорак «... щоб історично зрозуміти зміст конституційної ідентичності в Україні, треба повернутися далі, аніж період незалежності» [16]. Адже

важкий і довгий шлях до незалежності визначив Україну як суверенну державу, а цінностями, які складають основу українського конституційного ладу, зокрема, було прагнення до самодержавності, незалежності та обмеження і поділу влади, верховенство права.

Надалі, «після проголошення незалежності, з метою обмеження впливу радянської спадщини в Україні було створено конституційну ідентичність, але після революційних подій 2013-2014 рр. пріоритетом стала розробка власної моделі» [16]. Червоною лінією проходить конституційна ідентичність ідеї європейської інтеграції. Україна, проголосивши стратегію європейської інтеграції пріоритетом свого зовнішнього та внутрішнього розвитку, не може не виявляти зацікавленості до історії, теорії і практики європейської інтеграції, адже вона стала найефективнішим засобом виключення з суспільного життя таких явищ, як війни, міжнаціональні конфлікти, бідність, тоталітаризм.

Г. Б. Барабаш та Л. І. Летнянчин у своїх дослідженнях виділили «доктрину конституційної ідентичності серед загальноновизнаних в українському конституціоналізмі та визначили її перспективність поряд із найбільш поширеними доктринами» [6, с. 137; 5, с. 40]. Крім того, правові позиції Конституційного Суду України від 24 грудня 2019 року можуть бути основою для формування власної доктрини дострокового припинення повноважень депутата.

Тобто «з того часу права людини і громадянина визнано такими, що передбачають скасування та обмеження свобод, серед іншого, що не відповідає вимогам пропорційності» [3]. Такий висновок засвідчив невідповідність законопроекту запропонованим змінам до частини першої статті 157 Конституції України,

Загалом слід зазначити, що в практиці конституційного судочинства вперше вжито термін «конституційна ідентичність». Згідно з рішенням Конституційного Суду України від 14 липня 2021 року № 1/2021 «Про конституційність Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної», «правовий статус української мови як державної мови є водночас головною конституційною цінністю, особливою ознакою і головним чинником цілісності (неперервності) Української держави та невід'ємною частиною її конституційної ідентичності» [2]. Тобто зрозуміло, що найбільш перспективним є застосування конституційної ідентичності на практиці. Тому дії Конституційного Суду України разом із текстом конституції, національними, історичними та політичними основами стають джерелом конституційної ідентичності. Отже, фундаментальний розвиток доктрини конституційної ідентичності в майбутньому вплине та модифікує межі конституційного контролю «ex ante» (попередній контроль) та «ex post» (наступний контроль). Адже при розгляді конституційного чи іншого законопроекту про внесення змін враховується конституційна ідентичність і те, наскільки такий законопроект буде служити цілям, що з нього випливають.

Безумовно, важливу роль у представленні конституційної ідентичності відіграє преамбула конституції. Декількома рядками автори чітко виділяють у преамбулі української Конституції умови, необхідні для прийняття, та ідеали, яких держава прагне досягти. Тому сьогодні внесення змін до цієї частини Основного Закону викликає неоднозначну реакцію та дискусії в юридичному секторі України. Так, зокрема, суддя Конституційного Суду України М. І. Мельник дійшов висновку «щодо конституційності проекту закону про внесення змін до Конституції України, щодо стратегічного напрямку держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору, внаслідок внесення змін до преамбули Конституції України виправлено історичний момент (умови, причини,

цілі) її прийняття 28 червня 1996 року, що неможливо, враховуючи необхідність збереження історичної логіки конституційного процесу» [4]. Ці положення чітко вказують на необхідність вироблення єдиного виваженого підходу до визначення змісту та можливості змін преамбули Конституції щодо особистості Конституції.

В Україні детальна розробка доктрини конституційної ідентичності враховує необхідність запобігання зловживанням у її використанні. Адже, як зазначає М. В. Савчин, «... такі доктрини, як «конституційна правосуб'єктність», є зброєю судів, які активно захищають конституційні цінності за відсутності відповідних інструментів» [17, с. 41]. Як відомо, на відміну від судових обмежень, судова активність, особливо в конституційній сфері, може призвести до необмеженого тлумачення та надмірного розсуду.

Утвердженню європейської ідентичності України, задекларованої на конституційному рівні, має передувати визнання національної конституційної ідентичності, яку, на жаль, наша держава ще має обирати. Натомість розвиток цієї доктрини у правовій сфері України визначатиме подальший розвиток подій у разі позитивного вирішення членства України в Європейському Союзі та НАТО для визначення власної конституційної ідентичності, тобто правового порядку Європейського Союзу. Це дозволить визначити напрямки співпраці на майбутнє.

Висновки. Отже, конституційна ідентичність має істотний вплив на формування політико-правової системи держави, оскільки включає загальні закономірності та визначальні риси держави, набуті в ході історичного розвитку. Тобто конституційна ідентичність це – комплекс національних правових цінностей та особливостей конституційного ладу, які водночас консолідують громадян в одну націю та відрізняють державу від інших держав, міжнародних і регіональних інституцій чи народів світу. Отже, аналізована доктрина має вдало поєднувати два елементи, описані в історично сформованих умовах політико-правового життя певної держави, та характеризуватися динамікою розвитку для визначення наступного напрямку руху країни відповідно до вимог часу.

Дуже важливим є питання застосування доктрини конституційної ідентичності в контексті конституційних змін тому, що у цьому випадку зміна конституційної ідентичності визначається динамікою та еволюцією суспільних відносин.

Ідентичність відіграє важливу роль у контексті конституції: доктрина конституційного патріотизму, основні конституційні цінності та, перш за все, конституція як вище джерело ідентичності. Що стосується поняття європейської ідентичності, то помилково вважається, що вона не є точно визначеною чи визначеною сумою національних ідентичностей. Національні ідентичності є продуктом національних ідеологій, а період націоналізму був лише коротким періодом в європейській історії.

Розвиток самобутності конституційної доктрини в Україні зумовлений тими рішеннями, які вже існують в Конституційному Суді України в доктринальних дослідженнях і рішеннях науковців. Тому твердження про те, що Україна має власну конституційну ідентичність, безперечно означає визнання її правовою державою зі своєю конституційною традицією. Натомість під впливом загальних тенденцій динаміка конституційної ідентичності в Україні визначається необхідністю гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, як частини обраного країною напрямку євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження Програми діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. № 471. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14.07.2021 р. № 1-р/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 81 Конституції України (щодо додаткових підстав дострокового припинення повноважень народного депутата України) вимогам статей 157 і 158 Конституції України від 24.12.2019 р. № 9-в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

4. Окрема думка судді КСУ Мельника М. І. стосовно Висновку КСУ у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>

5. Барабаш Ю. Г. Роль академічної думки у формуванні офіційної конституції доктрини. *Взаємні здобутки Європейсько Комісії «За демократію через право» і органів конституційної юстиції та проблеми тлумачення у конституційному судочинстві*: зб. матеріалів і тез Міжнародної онлайн-конференції (Київ, 25 червня 2020 р.). С. 39–44. URL: <https://ccu.gov.ua>

6. Барабаш Ю. Г., Летнянчин Л. І. Офіційна конституційна доктрина України: генеза та сучасний стан. *Правова наука України: сучасний стан, виклики та перспективи розвитку*: монографія / редкол.: О. В. Петришин (голова редкол.), В. А. Журавель (заст. голови редкол.), Н. С. Кузнецова (заст. голови редкол.) [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків. Право. 2021. 553 с.

7. Бориславська О. М. Загальноєвропейські конституційні цінності як основа європейської моделі конституціоналізму. *Конституційне право та конституційний процес в Україні*. 2015. № 2. С. 54–58. URL: <http://nbuv.gov.ua>

8. Воронов М. М. Проблематика конституційного права Європейського Союзу / М. М. Воронов, І. В. Воронова. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2022. Вип. 34. С. 37–46.

9. Гранат М. Конституційна ідентичність та її значення. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 3–7. URL: <https://www.constjournal.com>

10. Давидюк В. Національно-конституційна модель ідентичності як запорука консолідації українського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 79. Ч. 1. С. 138–143.

11. Дядик В. О. Доктрина конституційної ідентичності та перспективи її розробки в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 11. С. 98–101.

12. Звоздецька І. В. Конституція України як цінність суспільно-політичного розвитку. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 1. С. 109–113.

13. Ковальчук В. Конституційна, громадянська та національна ідентичність через призму формування політичної нації в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2021. № 4. С. 65–76. URL: <https://www.osce.org>

14. Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69–88. URL: <https://ccu.gov.ua>

15. Никорак О. Ю. Доктринальні підходи до визначення поняття конституційної ідентичності. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 4. С. 132–139. URL: <https://www.constjournal.com>

16. Никорак О. Ю. Конституційна ідентичність: підходи, значення, проблеми. URL: <https://law.lnu.edu.ua>
17. Савчин М. В. Порівняльне конституційне право. Київ: ВАІТЕ, 2020. 462 с. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua>
18. Табенська О. І. Меморіальний туризм як перспективний напрям післявоєнного туризму в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. Вип. № 59. URL: <https://doi.org>